

כבוד האדם

מעביד ועובד

משפטי ה' מהווים יסוד לחיים מתוקנים של היחיד והחברה:

"וְשִׁמְרֶתֶם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֲתֶם הָאָדָם וְחַי בָּהֶם אֲנִי ה'."

(ויקרא יח, ה)

בחוקותיו ומשפטיו, מקפיד הקב"ה על איזון נכון בין חסד לצדק. מצד אחד חסד. ה' **"עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאַלְמָנָה וְאַהֲבֵה גֵר לְתֵת לוֹ לֶחֶם וְשִׂמְלָה"**. (דברים יח) כלומר, הקב"ה מטיב עם האומללים.

מצד שני צדק, **"וְדָל לֹא תִהְדָּר בְּרִיבוֹ"**. (שמות כג, ג) כלומר, אע"פ שהוא אומלל יש להחמיר בשמירה קפדנית על כללי הצדק והדין.

ידוע כי התורה מקצה מקום נרחב להסדרת יחסי מעביד ועובד וקובעת את זכויותיהם כראוי למשפטי ה' אשר צדקו יחדיו. על פי זה, מן הראוי לנהוג בחסד ובצדק גם כלפי העובד וגם כלפי המעביד, למרות שבדרך כלל המעביד הוא החזק והעובד הוא החלש. אחת מן הזכויות החשובות השמורות לפועל, היא הזכות לאכול מן הפירות בפרדס או בכרם תוך כדי עבודת הקטיף והבציר:

"כִּי תִבֵּא בְכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשֶׁךָ שְׂבַעְךָ וְאָל כְּלִיָּךְ לֹא תִתֵּן."

(דברים כג, כה)

לא מדובר כאן בהיתר גורף לכל אדם להיכנס לכל כרם ולאכול כאוות נפשו. הפסוק הזה **פונה לפועל** שיש לו היתר להיכנס לכרם לצורך הבציר, ומפרט את זכויותיו. לעובד שמורה זכות אכילה מן הפירות אם היא מתבצעת תוך כדי עבודתו ובתנאים מגבילים המודגשים בפסוק.

כל מילה בפסוק הזה היא משמעותית, בעיקר מפני שהתורה מקפידה לשמור על איזון נכון בין זכויותיו וצרכיו של העובד מחד, ובין זכויותיו של המעביד מאידך. התנאי היסודי הוא, שאמנם מותר לפועל לאכול לשובע אך אסור עליו לצבור בכליו. ההבדל היסודי בין אכילה לבין צבירה הוא שבאכילה הכמות באופן טבעי מוגבלת, בעוד שאיחסון בכלים הוא ללא גבולות.

השאלה שתעלה לדיון תהיה, לאיזה תחום נשייך את המצווה הזאת? היות ומדובר כאן בהטבה לפועל עני העובד כל היום בשדה, אנו נוטים לחשוב שמדובר כאן בענף ממצוות הצדקה או גמילות חסדים.

אולם, עיון קל בהלכות יגלה כי אין הדבר כן.

על פי ההלכה, אם ירצה הפועל לוותר על זכותו ובמקום זאת יבקש להעביר לאשתו ולבניו את הענבים שהוא זכאי באכילתם, אין שומעים לו. אמור מעתה, אם הזכות לאכול היא הטבה לפועל, מדוע הוא איננו יכול להעביר את הזכות הזאת לאשתו ולבניו?

זאת ועוד.

אם ירצה המעביד להוסיף על שכרו של הפועל בתנאי שיימנע מאכילה תוך כדי עבודה, הוא יעבור על איסור מפורש ובית דין לא יאפשר לו. שוב תעלה השאלה: אם אנו דואגים לרווחת הפועל אז אדרבה, תבוא על המעביד ברכה שהוא מוסיף על שכרו במקום להשאיר אותו לגחמות רעבונו הרגעי.

כל זה מלמד, שאין אנו נמצאים בשדה מצוות הצדקה או עזרה לזולת, אלא במקום אחר לגמרי. מהו אם כן המקום הזה?

כבוד האדם

כתבנו לעיל, שהפסוק "כִּי תֵבֵא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ..." פונה לפועל. היה מן הראוי שהתורה תזהיר גם את המעביד לאפשר לפועל לאכול תוך כדי עבודתו! היכן מצאנו שהתורה פונה לבעל הכרם? לבעל הבית? למעביד? כאן בפסוק הזה:

"לֹא תִחָסֵם שׂוֹר בְּדִישׁוֹ".

(דברים כה, ד)

הדין הזה דומה לזכות הפועל לאכול תוך כדי עבודתו, אלא שכאן הפניה היא למעביד. התורה פונה ישירות לבעל השדה ומזהירה אותו מפני חסימת שורו בשעה שהוא דש בתבואת השדה.

גם כאן אנו נוטים לחשוב שהמדובר הוא במניעת צער לבעלי חיים, וכנראה שיש צער עמוק לבהמה המנועה מלאכול בשעת עבודתה. מכאן אפשר ללמוד בקל וחומר:

אם בעל השדה מוזהר לא לצער בעלי חיים, קל וחומר שיהיה מוזהר לא לצער בני אדם! סוף סוף, בבני אנוש יש מצווה מפורשת מן התורה: "וְחִי אַחִיךָ עִמָּךְ!" (ויקרא כה, לו) כלומר, אנו מצווים לפעול לשיפור חייו של אדם שהתמוטטו עסקיו. על פי זה, חובה על בעל הכרם לחוס על הפועל העני ולאפשר לו לאכול תוך כדי עבודתו! אם כך הם פני הדברים, מדוע בחרה התורה לפנות לבעל הבית החורש בבהמתו בציווי "לֹא תִחַסֵּם שׂוֹר בְּדִישׁוֹ", ואינה פונה לבעל הבית המעסיק פועל ואומרת לו: לא תחסום פועל בעבודתו?

אין זאת, אלא שהתורה מבקשת ללמד אותנו דבר נוסף ואולי משהו בסיסי ועקרוני. לצורך זה, נעבור ונתבונן בפסוקים הסמוכים לפסוק "לֹא תִחַסֵּם שׂוֹר בְּדִישׁוֹ". הפסוקים הללו עוסקים בדיני מלקות:

"וְהָיָה אִם בֶּן הַכּוֹת הִרְשָׁע, וְהִפִּילוּ הַשִּׁפְטִים וְהִכְהוּ לְפָנָיו... אַרְבָּעִים יִכּוּ לֹא יִסִּיף.
פֶּן יִסִּיף לְהַכֹּתוֹ עַל אֱלֹהֵי מִכָּה רַבָּה, וְנִקְלָה אַחִיךָ לְעֵינֶיךָ.
לֹא תִחַסֵּם שׂוֹר בְּדִישׁוֹ."
(דברים כה, ב-ד)

מדוע בחרה התורה לשתול את הפסוק "לֹא תִחַסֵּם שׂוֹר בְּדִישׁוֹ" בסוף פרשת המלקות? מה הקשר בין שני הנושאים האלה שלכאורה רחוקים זה מזה בתכלית? התשובה מודגשת בפסקה: "פֶּן יִסִּיף לְהַכֹּתוֹ... וְנִקְלָה אַחִיךָ לְעֵינֶיךָ".

כלומר, אסור להוסיף אפילו הלקאה אחת על מכסת המלקות הקצובה לרשע. הלקאה נוספת מתפרשת כהשפלה וביזיון לרשע. ייווצר הרושם כאילו המלקה אומר: הא לך עוד מכה אחת לקינוח כדי שתזכור אותי היטב!

התורה חסה על כבוד האדם גם אם הוא רשע. הלקאה נוספת, אינה מתפרשת כהכבדת העונש על העבירה, אלא ביזוי צלם אלוקים שבאדם.

באמצעות הסמיכות לפסוק "לֹא תִחַסֵּם שׂוֹר בְּדִישׁוֹ", מעבירה התורה מסר חריף: חובה לשמור על כבודן של הבריות ואפילו רשעים, ואפילו על כבודם של בעלי חיים.

חסימת פיו של השור בשעה שהוא דש, היא פגיעה בכבודו בנוסף לצער. לא משום שיש כבוד לבעלי חיים, אלא כדי להעביר מסר בקל וחומר, שניזהר בכבודם של בני אדם כגון פועל, וניתן לו תחושה של כבוד עצמי.

■ כְּנַפְשֵׁךָ שְׂבַעֲךָ

לאור הגילוי הזה נחזור אל הפסוק, הפונה לפועל ומסדיר את זכויותיו:

”כִּי תֵבֵא בְכֶרֶם רֵעֶךָ וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשֵׁךָ שְׂבַעֲךָ וְאֵל כְּלִיָּךְ לֹא תִתֵּן.”

”כְּנַפְשֵׁךָ שְׂבַעֲךָ” פירושו אכול כרצונך עד שתשבע. הביטוי ”כְּנַפְשֵׁךָ” מלמד, שניתנת לפועל אפשרות לאכול מן הענבים המשובחים שבשורת הכרם. למעשה נותנים לפועל תחושה כאילו הוא בעל השדה והוא בעל הכרם.

מכאן לומדת הגמרא שהפועל פטור מלהפריש מעשר ממה שהוא אוכל.

כיצד?

על פי ההלכה, אילו בעל השדה היה הולך לשדהו ואוכל מפירותיו קודם שיכניס אותם למקום האיסוף, הייתה נחשבת האכילה הזאת כארעית ופטורה מן המעשר. לעומת זאת, אם היה לקוח פוטנציאלי קונה בשדה את הפירות, עצם מעשה הקניין היה הופך את האכילה של הקונה לקבע, ומחייבת אותו במעשר.

על פי ההבחנה הזאת, אכילת הפועל הפטורה ממעשר, אינה דומה לאכילת לקוח החייב במעשר, אלא דומה לאכילת בעל השדה עצמו. הגמרא משתמשת בביטוי הזה: ’כְּנַפְשֵׁךָ’ – ”כנפשו של בעל הבית כן נפשו של פועל”. כלומר, כרצונו של בעל הבית כן רצונו של הפועל כמו: ”אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם”. (בראשית כג, ח) אמור מעתה, התורה מתייחסת לפועל בכבוד השמור לבעל הבית.

מצד שני, הביטוי ’שְׂבַעֲךָ’ הוא אזהרה לפועל. אסור לו לדחוס אוכל בפיו יותר מכדי שבעו רק משום שזו הזדמנות לאכול בחינם. האכילה הזאת נקראת ’אכילה גסה’. אמנם, התורה חסה על כבודו של הפועל, אך בה בעת גם הפועל ראוי הוא לחוס על כבוד עצמו ולכבד את צלם אלוקים שבו ולא להפוך את אכילתו לזלילה מאוסה.

נוכל לדמות זאת לאדם המתארח בבית מלון. על השולחן המרכזי בחדר האוכל מונחים כלי הגשה עמוסים כל טוב וכל אורח רשאי לגשת לשולחן המרכזי וליטול כאוות נפשו.

לפעמים מתקבל הרושם, שהמתארחים ממלאים את הצלחות שבידם מכל מין אפשרי ובכמויות העולות על קיבולת אכילתם, אך ורק משום שהכול זמין חינם. כל מתארח מצדיק את התנהגותו בטענה: "הרי שילמתי במיטב כספיי!"

מה נשיב לצלם אלוקים שבתוכנו המתבזה באכילה גסה?

נוסיף ונפרט הלכות נוספות הקשורות לפועל.

אסור לפועל לטבול את הענבים במלח כדי להגדיל את תאבונו ואת כמות אכילתו. האיסור הזה מאותת לפועל כי אל לו לנצל את ההתייחסות המכובדת אליו, על מנת להפוך את ערך כבוד האדם ל'מסחר' ולגרוף רווחים קלים על חשבונו של המעביד.

מאידך, אין איסור לפועל לצום יום שלם לפני עבודתו כדי שיהיה רעב בשעת העבודה, כשם שאין איסור למעביד להציע לפועל ארוחה דשנה לפני עבודתו, כדי שלא ירגיש צורך לאכול בשעת העבודה. שתי הפעולות האלו משני הצדדים, עדיין אינן פוגעות בכבודו של האדם.

על פי העיקרון הזה של שמירה על כבוד האדם, נוכל להבין מדוע אסור לפועל למלא את כליו בענבים.

שמירה על כבוד האדם כוללת אך ורק היתר אכילה מן הענבים שהפועל בוחר בעצמו תוך כדי עבודה. רק הפעולה הזאת בלבד נותנת לו תחושת כבוד. מילוי הילקוט והכלים בענבים, הם בעצם המרת הכבוד בריווח כספי ולא זאת היא כוונת התורה.

זה גם מסביר מדוע אסור לפועל לתת את הענבים לאשתו ולבניו, ומדוע אסור לבעל הבית להוסיף על שכר הפועל בכדי למנוע ממנו אכילה בשעת עבודתו. בכל זה אין שמירה על כבוד הפועל.

▲ אהבה וכבוד

האזהרה על כבוד הזולת, מתווספת למצוות אהבתו. כלומר, התורה מצווה אותנו להתייחס לכל אדם באהבה ובהערכה.

לאור זאת, נשאלת השאלה הבאה:

מדוע בנושא 'אהבת הזולת' התורה מצווה בפירוש "וְאֶהְבֶּתָּ לְרֵעֶךָ כָּמוֹךָ", בעוד שעל 'כבוד הזולת' אנו למדים בצורה עקיפה בלימוד קל וחומר מ-"לֹא תִחַסֵּם שׂוֹר בְּדִישׁוֹ"?

מכאן אפשר להסיק, שהתורה מעדיפה לצוות בפירוש רק דין שקשה להגיע אליו מתוך הבנה עצמית. לעומת זאת, הלכה שנוכל להבינה בעצמנו מתוך היקש או קל וחומר וכו', תעדיף התורה את הרמז. המצווה 'וְאָהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ' אינה מובנת מאליה וגם אינה ניתנת ליישום בקלות, לכן צריך לציין אותה במפורש.

על ערך כבוד האדם נוכל ללמוד גם ממצווה אחרת.

לוֹנֵה, שאינו מחזיר את חובו ועקב כך ניתן פסק דין המאפשר למלוה ליטול את חפציו כמשכון, יש לבצע זאת בצורה רגישה, המתחשבת בכבוד האדם:

"בַּחוּץ תַעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אֶתָּה נִשֶּׂה בוֹ יוֹצִיא אֵלֶיךָ אֶת הָעֲבוֹט הַחוּצָה".

(דברים כד, יא)

אל תיכנס בגסות לביתו ותבחר את מה שאתה חומד. זו פגיעה גסה ברגשותיו ובכבודו של הלווה. תן לו לבחור את המשכון שהוא יוציא אליך החוצה.

אם כך צריך להיות היחס לאדם שאיננו מוכר, קל וחומר ליחס בין איש לאשתו השותפה לכל יצירותיו.

כך קבעו חז"ל בגמרא:

"האזהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך את בניו ובנותיו בדרך

ישרה... עליו הכתוב אומר 'וְיָדַעְתָּ כִּי שְׁלוֹם אָהֶלְךָ...!' (איוב ה, כד) (יבמות סב:)

מדוע באהבה הביטוי הוא 'כגופו', ובכבוד הביטוי הוא 'יותר מגופו'?

מקור האהבה מופיע בתורה במצוות 'וְאָהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ'. הביטוי הזה 'כְּמוֹךָ' נובע מן ההבנה העמוקה, שכל עם ישראל הוא ישות אחת כעין גוף אחד. כל אדם מישראל הוא חלק מאותה ישות גדולה.

מכאן, שכשם שאתה אוהב את גופך כך תאהב את הגוף הגדול או הישות הגדולה (עם ישראל) שאתה חלק ממנה ומשתייך אליה.

במילים אחרות, אהבת הרֵעַ נובעת מאהבת העצמיות. משום כך, אדם שאינו אוהב את עצמו, תפגע גם אהבתו לזולת. משום כך, 'וְאָהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ'.

לעומת זאת, ביטויי הכבוד נובעים ממושגי העָרֶךְ.

מקור הכבוד וההערכה מופיע בתורה במצוות "כִּבֵּד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ". ההערכה אליהם נובעת מן העובדה שהם העניקו לילדיהם את החיים ואת זכות המימוש העצמי.

במהות הכבוד לזולת, מונחת ההערכה למשהו נעלה שהזולת נושא ואין שני לו. משום כך, אין בהמעטת הכבוד העצמי כדי לפגוע בכבוד זולתו. על כן אמרו חז"ל ביחס לאשתו 'ומכבדה יותר מגופו'.

הציטוט מן הגמרא מסתיים בצורת היחס למעגלים הקרובים:

"האזהב את שכניו והמקרב את קרוביו... והמלוה מטבע לעני בשעת דחקו (זו צדקה מתוך כבוד), עליו הכתוב אומר **"אֶזְתַּקְרָא וְהוֹיָה יַעֲנֵה תְשׁוּעַ וְיֵאמַר הַגִּבּוֹר...".**

(ישעיה נח, ט) (יבמות סב):

תלמיד חבר

בשולי המאמר, נרחיב בהבנת משנה אחת ממסכת אבות:

"רבי אליעזר בן".

(אבות ד, יב)

במסכת 'אבות דרבי נתן' אנו מוצאים את המקורות להלכה הזאת:

"מנין שיהא כבוד תלמידו חביב עליו ככבודו? ילמדו כל אדם ממשה רבנו שאמר ליהושע "בחר לנו אנשים". (שמות יז ט) **בחר לי לא נאמר, אלא 'בחר לנו' מלמד שעשאהו כמותו, אף על פי שהוא רבו ויהושע תלמידו"**

(אבות דרבי נתן פרק כז).

משה אומר ליהושע: יש לנו משימה משותפת והיא מלחמה בעמלק. כך יאמר כל רב לתלמידו: יש לנו משימה משותפת להוציא את כל יכולותיך וכשרונותיך מן הכוח אל הפועל. עלי מוטל התפקיד ללמד אותך ועליך מוטל התפקיד להטות אוזן ולשמוע.

כבוד הרב לתלמיד נובע מן העובדה שהתלמיד מחדד את רבו בשאלותיו. למעשה, גם אם התלמיד אינו שואל דבר, עצם העובדה שהרב חייב להכין את שיעורו היטב כדי שתלמידו יבין את כוונתו, יש בה כדי לסייע להבהיר את השיעור לרב עצמו.

התלמיד אינו מוסיף מידע לרבו, אבל מסייע לו ללטש את הבנתו. משום כך על הרב לראות את כבוד תלמידו חביב עליו ככבודו הוא.

לעומת זאת, שני חברים המחכימים זה את זה, כל אחד מוסיף יידע לחברו ובכך הוא הופך לרבו בנקודות מסוימות. משום כך 'וכבוד חברך כמורא רבך'.

נסכם ונאמר:

בכל אדם יש ייחודיות שאין שני לה. ההערכה לאותה ייחודיות היא יסוד הכבוד שעל בני אדם לרחוש זה לזה.

